

A szív forradalma Rüdiger Safranski:
Friedrich Schiller
– A német idealizmus
felfedezése
Európa, Bp., 2007.

Rüdiger Safranskira 1996-ban figyeltem föl. Akkor jelent meg az első fordítás tőle, a *Schopenhauer és a filozófia tomboló évei*. Ezt a zseniális monográfiát, szellemi életrajzt hamarosan követte a Nietzsche-ről, illetve Heidegger-ről írott kötet. Közben kaptunk a szerzőtől egy citromsárga összefoglaló művet is a Gonosz szellem-történetéről. Egytől-egyig kiváló könyvek.

Kiválóak, mert Safranski lételeme a pontosság, lévén filozófus. Ám ez az erény költői alkattal párosul. Remekül ért ahhoz, hogy alanya gondolatháztartását, annak változásait hitelesen kösse össze életrajzi tényekkel. Safranski jelzi a lelki-szellemi kapcsolódásokat, de nem erőltet rá szociológiai adatokat, lélektani magyarázatokat alanyai filozófiájára. Gondolkodói életük szabad áramát nem tereli előre kiagyalt szellemi zsilipek közé. Az élettér és a filozófusi út, amely Rüdigerünk műveiből kibomlik, rejtekutakkal összefűzött, egyre földertettebb, mégis mindvégig titoknak maradó csoda.

Safranskinak a szó nemes értelmében vett ismeretterjesztő műveit ez idáig azért szerettem, mert a lehetetlen valósítja meg: nem a filozófia nyelvén beszél a filozófiáról, ráadásul úgy, hogy nem érezzük azt a pisiszagot, amely a szokványos lebutító munkák olvastán elárasztja lelkünket. Az új kötet azonban Schillert veszi célba. Könnyebb és nehezebb feladat, mint amilyenekkel eddig birkózott Safranski, gondoltam, amikor megpillantottam a vaskos kötetet a boltban. Könnyebb, mert a költő nyelvi organonja eleve közelebb áll a köznyelvhez (tisztelet a kivételnek), és nehezebb, mert most a szerzőnek legalább annyira költőnek kell lennie, amennyire Schiller filozófus volt.

Márpedig Schiller eléggé filozófus volt, még akkor is, ha a kezdeti kétségeket levette – hogy ti. melyik hivatást válassza, az orvosit, a filozófusit vagy a költőt – végül az irodalom mellett döntött.

Friedrich Schiller orvosi stúdiumai közepette még úgy érezte: lehetetlen, hogy hasadás legyen a világ és a szellem között. Akkoriban mindenki a titkos kapcsolatot kereste, amely a testet és a lelket összeköti. (Emlékszünk, még maga a nagy Kant is széttárta kezét, amikor rájött, hogy nem találta meg.) Schiller a maga részéről megpróbálja ugyan összefoltozni a kettőt, de ennek az az ára, hogy máshol hasad szét. Mindig fölfelik valahol. Schillernek tehát be kell látnia: „Sem Isten,

sem az emberi lélek, sem a világ nem az valójában, aminek tartjuk.” A lélek és a világ közötti folytonossági hiányt valahogy meg kell szüntetni, ha fenn akarjuk tartani a világ megismerhetőségének koncepcióját. Schillernek orvosi stúdiumai közepette éppoly nagy szüksége van erre az összeköttetésre, mint később, gondolkodóként. Orvosként a testben mint fiziológia gépezetben kell biztosítani a szabadság helyét, erejét. Ennek érdekében kidolgozza figyelemkoncepcióját. Az rendben van, mondja, hogy az inger hozza létre a képzetet, és a képzet határozza meg a gondolkodást és a cselekvést, de a kauzális lánc nem ennyire szigorú. Közbelép ugyanis a figyelem ereje. A figyelem olyan, mint a napsugár: némely dolgokat megvilágít, másokat árnyékban hagy. Válogat a kendermagban. Léte azt jelenti, hogy – amint azt Kant majd csodálatos precizitással kifejti – a megismerés nem passzív, hanem aktív erő. A lélek nem tehetetlen viasz, amelybe belenyomódik a világ, hanem a megismerés irányítója, amelyhez a világ alkalmazkodik.

Hogy a hideg érzékelőgépként felfogott ember teóriája mennyire távol áll Schillertől, azt egy, a Fiescoból vett idézettel – melyben a címszereplő gyalázza a festő Romanót – könnyedén megvilágíthatjuk: „Oly kevélyen állsz itt, mert a halott vászonra életet lehelsz, és nagy tetteket kis fáradsággal megörökítesz (...) Eredj! A te munkád szemfényvesztés – hátráljon meg a tett előtt a látszat (...) Én megtettem azt, amit te csak festeni mertél.” A látszatnak ez a szinte platóni mélységekből feltörő gyűlölete egyívású azzal a romantikus vággyal, hogy az embernek az élet teljes intenzitását kell megélnie, nem törődve sem a morális prűnyögők hadával, sem a valóságtól elszakadó köd-evőkkel. A valósághoz való ragaszkodás persze nem szellemi röghöz kötöttséget jelent. Erről – éppen a Fiesco történeti hűsége kapcsán – így világosít fel bennünket Schiller: „A történelemmel bátorodom hamar végezni, ugyanis nem [Fiesco] történetírója vagyok, és egyetlen nagy érzelmi felindulás, amelyet a merész költészettel nézőim kebelében kiváltok, fölér számomra a legszigorúbb történeti pontossággal.” Sok víz lefolyik még a Rajnán, mire a Locke-i jelemélet német-idealista fölismerései a *Don Carlos*-ban esztétikai és élelvtvé robbannak. Schiller saját bevallása szerint azt tartotta kötelességének a mű megírásakor, hogy az inkvizíció rettenetének bemutatásával bosszút álljon a prostituálódott emberiségen, és megmutassa, hogyan kellene kirobbantani a szív forradalmát.

Schiller imádtá az ilyen Fiesco-féle alakokat. (Ez kiderül a *Haramiakból*, a *Don Carlosból* és a *Tell Vilmosból* is.) A jón-rosszon túli, homályosan öntörvényű,

megragadhatatlan, lávalelkű hősöket, akiket a végtelen szabadság birodalma húz, és akiket ha a morál nevében esetleg el is ítélünk, irigylünk. Ezek a hősök – ahogy Schiller írja –, olyan lények, akik magukból egy világot hoznak létre, és végül istenként lépnek elének.

Schiller antropológiájának alapmozzanata a tett. Az „Ismerd meg tenmagad” ősi parancsa előtt van valami, ami sokáig árnyékban volt. Ez a valami a szabadság pillanata, a szabad cselekedet pillanata. Hogy ki vagyok, csak akkor tudom meg, ha már cselekedtem. A cselekvés tehát nem az önismeretből fakad, miként azt gyávább korok tanították, hanem éppen megfordítva. Csakhogy ennek átéléséhez szabadnak kell lenni. Ez az átlagemberekre épülő társadalmakban botrány.

Ahogy botrány az a gondolat is, hogy a szív szabad, hogy tehát a szerelem mindenre feljogosítja az embert. Az *Ármány és szerelem* azt a kísérletet játssza le, hogy ha a szerelem elmegy a végsőig, akkor útja végén miféle belső szakadékokat talál. „Nemcsak az itt a kérdés, hogy a korrupt világ elpusztíthat-e egy szerelmet, hanem az is, hogy a szerelem nem járul-e hozzá maga is a világ korrupciójához azáltal, hogy a másik kizárólagos birtoklását követeli” – írja Safranski. Lujza mindvégig a realitásról beszél, Ferdinánd pedig a szabadságról. Lujza az ancient régime, Ferdinánd a Sturm und Drang. Csakhogy Ferdinánd ugyanúgy nem tűr meg más mentalitást, mint a nyárspolgárok eszméi. Ennek nem lehet jó vége. Nem is lesz.

A szeretetlángolás és a józanság Schiller létszemléletében így járja át, egészíti ki egymást. A szeretet aktuaként felfogott megismerés nem azért ragadja meg a dolgokat, hogy uralkodjon rajtuk, hanem hogy meghagyja annak, amik. (Úristen, lehet hogy ha Schiller végül filozófusnak megy, megteszi azt, amit csak majd kétszáz évvel később tettek meg, és a birtoklási vágyat, az uralmi ösztönt az európai metafizika egyik alapjaként leplezi le?)

A józanság azt is jelenti, hogy a morál terén nem szakadhatunk el büntetlenül – semmiféle szabadság nevében – a természetes gyakorlati érzéktől, és nem szár-

nyalhatunk semmiféle absztrakció-termiket kihasználva az egekig, mert emberek vagyunk. Emberek, akik tévedhetetlenek soha nem lehetnek, de akiknek nagyságához éppen esendőségük adja meg a háttérét. Eredendő létbizonytalanságunk közepette akkor lehetünk a legbiztosabbak magunkban – tanácsolja nekünk kórusban Schiller és Safranski –, ha szívünk sugallataira bízunk magunkat. (Az agynak amúgy sincsenek sugallatai, legfeljebb a zárt osztályon.)

Jó példa minderre Posa márki és Don Carlos kapcsolata. A márki „szereti az emberiséget, és önmagába szerelmesen lelkesedik saját tetteiért, amelyek az emberiség boldogságát hivatottak szolgálni. Természetesen szereti barátját, Carlost is, de csak mint az Egész egy képviselőjét. (...) Így történik, hogy a márki elorozza más szabadságát, elhanyagolja mások jogainak tiszteletét, és olykor a legönkényesebb despotizmust műveli.” Ahogy Schiller a *Don Carlos*-ban az emberiségszeretben a zsarnokságot mint titkos alapot mutatja ki, úgy adja tudtunkra az *Ármány és szerelem*-ben, hogy a despotizmus a szerelem mélyén is ott lappang. Ez

természetesnek tűnik, de ha igazán a természet szerint gondoljuk el az emberszeretetet és a szerelmet, nem természetes.

Schiller élete és művei – ami, mint minden zseni (és minden dilettáns) esetében, egy és ugyanaz – azt az eléggé soha meg nem szívlelhető tanulságot suttojják, éneklük, üvöltük, hogy semmi nem vezet jóra, ami nem természetes, mert mindannyian a természet gyermekei vagyunk. Minden út a szívünkbe vezet.

Mi persze, posztindusztriális világlakók, ezt már nem is értjük. Schiller korának szellemi világa végleg letűnt, és hiába, hogy látásunk, érzésvilágunk, egész tudatunk máig a romantika által beállított pályákon mozog, nekünk már csakis az okozhat szívbeli felindulást, ha egy újonnan megnyíló plázában ezer forinttal olcsóbban lehet plazmatévét kapni. Akkor a szívünkre hallgatva odasereglünk, és jól agyonverjük egymást.

Végh Attila